

için ilk defa bir bâznâme yazdırmış, sonraki hükümdarlar da aynı türden eserlerin kaleme alınmasını teşvik etmişlerdir.

Bâznâmelerin en önemlisi ve diğerlerine yüzyıllarca örnek olanı, Sâsânî Hükümdarı Nüşirevân-ı Âdil adına yazılmış olandır. Bu eser Sâmânîler'den Ebû'l-Fevâris Abdülmelik b. Nüh b. Mansûr tarafından Pehlevî dilinden Farsça'ya tercüme ettirilmiştir. Ebû'l-Buhturî ise yine devrin Sâmânî hükümdarı Abdülmelik için *Cevârihnâme-i Şâhînsâhî* adlı bâznâmeyi kaleme almıştır. Ali b. Mansûr-ı Hâfî'nin *Şikâr-nâme-i İlhânî*'si de bu türün en güzel örneklerindedir. Bu eserde daha önce yazılmış bâznâmelerden de söz edilmiştir. Ebû Tâhir-i Hâtûnî, avcılığa pek meraklı olan Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah adına *Şikâr-nâme* adlı bir eser yazmıştır. Yine sultanın isteği üzerine veziri Nizâmülmülk, ülkesinin ve civar ülkelerin en ünlü avcılarını saraya davet etmiş ve büyük bir bölümü bu sahada herkesin üstat kabul ettiği Ebû'l-Cevârih Ali b. Muhammed en-Nisâbüri'ye ait olan *Şaydnâme-i Melikşâhî*'yi hazırlatmıştır. Sultan Sencer, Hârûnürreşid ve Halife Mehdî adına da bâznâmeler kaleme alınmıştır.

Türkiye'de ve Türkiye dışındaki kütüphanelerde bâznâme türünde Türkçe, Arapça ve Farsça olarak kaleme alınmış pek çok eser vardır (İstanbul kütüphanelerindeki bâznâmeler için bk. Rifat Bilge, "İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Bâznâmeler", *TM*, VII-VIII/2 (1945), s. 169-182).

BİBLİYOGRAFYA :

Bâznâme, İÜ Ktp., TY, nr. 650; *Bâznâme-i Pâdişâhî*, Millet Ktp., Ali Emîri, Tıp, nr. 44; Ebû Abdullah Hasan b. Hüseyin, *el-Beyzere* (nşr. Muhammed Kürd Ali), Dimaşk 1409/1988; Abdurrahman b. Muhammed el-Beledî, *el-Kâfi fi'l-beyzere* (nşr. İhsan Abbas — Abdülhafız Mansûr), Beyrut 1403/1983; Ali b. Mansûr, *Şikâr-nâme-i İlhânî*, İÜ Ktp., FY, nr. 14; Boğdu b. Kuştemir, *el-Kânûnû'l-vâzih fi mu'âlecâti'l-cevârih*, Köprülü Ktp., nr. 978; *Kitâbü'l-Manşûrî fi'l-beyzere*, IV (nşr. Abdülhafız Mansûr), *el-Meşriq*, LXII/2, Beyrut 1968, s. 155-213; Karatay, *Arapça Yazmalar*, III, 870-872; a.m.f., *Farsça Yazmalar*, s. 107-108; Sarton, *Introduction*, III/2, s. 1643-1644; Muhammed Kürd Ali, "Kitâbü'l-Beyzere", *MMLAdm.*, XVIII/3-4 (1943), s. 103-107; Rifat Bilge, "İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Bâznâmeler", *TM*, VII-VIII/2 (1945), s. 169-182; Sâdik Ainevend, "eş-Şayd, târihu-hû, muştalahâtühü ve kütübüh", *MMLAdm.*, LXIII/3 (1988), s. 454-484; "Bâznâme", *TDEA*, I, 368; Mohammed Tağî Dâneşpazûh, *Bâz-nâma*, *Elr.*, IV, 65-66.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

BECE

(البجة)

Nil nehri ile
Kızıldeniz arasında yaşayan
göçebe Hâmî kabilelere verilen ad.

Kinâ-Kusayr, Atbara ve Eritre-Sudan sınırındaki tepelerin oluşturduğu bir üçgen içinde yaşayan Bece (Beca) kabilelerinin menşeleri kesin olarak bilinmemektedir. İslâm'dan önceki dönemlere ait kitâbelerden, Hâmî dilini konuşan grupların çok eski zamandan beri bu bölgede yaşadıkları anlaşılmaktadır. Bölgenin zengin ve değerli maden yataklarına sahip olması ve Kızıldeniz'e geçmek isteyen kervanlar için bir geçiş bölgesi olması Beceliler'in eseki Mısır, Yunan ve Romalılar'la münasebet kurlmalarını sağlamıştır. İslâm coğrafyacılarından Ya'kûbî bu bölgede hüküm süren altı Bece krallığından bahseder ve hâkimiyet sahaları hakkında bilgi verir.

Beceliler müslümanlarla ilk defa Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh'in 651'de Nübe'den (Nübye) dönüşü sırasında karşılaştılar. Fakat Abdullah b. Sa'd putperest oldukları için onlara önem vermemişti. Müslüman Araplar'la Beceliler arasındaki ilk antlaşma, Emevî Halifesi Hişam b. Abdülmelik devrinde (724-743) Ubeydullah b. Habhâb tarafından yapıldı. Bu antlaşmayla Beceliler'in İslâm ülkeleriyle ticarî münasebetleri düzenleniyor ve müslüman halk Beceliler'in çapulculuklarına karşı koruma altına alınıyordu. Beceliler'in ülkesindeki zengin altın, gümüş, bakır ve demir yatakları müslümanların dikkatini çekti. Rebîa ile Cüheyne kabileleri Vâdilallâkî ve Kıft çölünde altın ve zümrüt aramak için Bece topraklarına girdiler ve onlarla kaynaşarak bölgeye yerleştiler. Ortaçağ'da Beceliler'in bilinen iki büyük kolu Hadârib ve Zenâficler'di. Kuzeyde hâkim olan Hadâribler'in İslâmiyet'ten önce Hadramut'tan buraya göç eden bir kabilenin soyundan geldikleri tahmin edilmektedir. Hadârib kabilesi diğerlerine göre daha erken tarihlerde müslüman olmuştur.

Beceliler'in müslümanlarla yaptıkları antlaşmayı ihlâl ederek Yukarı Mısır'da yağma ve çapulculuk yapmaları, müslümanların Bece topraklarına bir sefer düzenlemelerine yol açtı. Halife Me'mûn, Abdullah b. Cehm'i bir orduyla Beceliler'in üzerine gönderdi. Yapılan savaşta Beceliler'in reisi Kenûn b. Abdülazîz mağlûp oldu ve halifenin hâkimiyetini tanımak zorunda kaldı. 18 Nisan 831'de yapılan antlaşmaya göre Beceliler ülke-

rindeki camilere dokunmayacaklar, müslüman tüccar ve hacılar güvenlik içinde seyahat edebilecek ve âmilîler haraç toplamak için bölgeye girebileceklerdi.

Daha sonraki yıllarda Beceliler'in ödemeleri gereken haracı ödememeleri ve maden ocaklarında çalışan müslümanları öldürmeleri, Halife Mütevekkil-Alelahî onlara karşı tedbir almaya sevketti. Halife Mütevekkil, Muhammed b. Abdullah el-Kummî'yi onlara karşı sefer yapmakla görevlendirdi. Mısır âmili Anbese b. İshak ed-Dabbî'ye de ona yardımcı olmasını emretti. Beceliler'in ülkesindeki madenlerde çalışan müslümanların ve gönüllülerin de iştirakiyle 20.000 kişilik bir ordu meydana getirildi. Yapılan savaş sonunda müslümanlar Beceliler'i mağlûp ettiler. Reisleri Ali Bâbâ eman diledi ve gecikmiş olan dört yılın haracını da ödedi (241/855-56).

Beceliler birkaç yıl sonra Fustat'a saldırıp yağma ve katliama giriştiler. Bunun üzerine Ebû Abdurrahman el-Ömerî, Rebîa, Cüheyne ve diğer Arap kabilelerinin desteğini sağlayarak Beceliler'e ağır bir darbe indirdi; reislerini öldürüp onları cizye ödemeye mecbur etti (255/868-69). Ömerî'nin ölümünden sonra Hadârib kabilesiyle akrabalık kuran Rebîa kabilesi bütün bölgeye hâkim oldu. Tarihi Mes'ûdî 332'de (943-44) Rebîa kabilesi reisi Bişr b. Mervân b. İshak'ın bütün madenlere sahip olduğunu ve emrinde 3000 Arap ve 30.000 Beceli asker bulunduğunu bildirir.

XIV. yüzyılda altın madeni işletilmez oldu; Kızıldeniz kıyısındaki Ayzâb Limanı da önemini kaybetmekteydi. Bu ekonomik sebepler yüzünden Hadârib kabilesi güneye doğru göç etti. Arap kabilelerinin Nil'in yukarısında yayılması ve 1504'te müslüman Func Sultanlığı'nın kurulması Bece kabilelerinin genel olarak İslâmiyet'i kabulü ile sonuçlandı. Func Sultanlığı Bece'nin bir kolu olan Benî Âmir tarafından da tanındı.

XVI. yüzyılda Bece'nin belli başlı kolları olan Abâbde, Bişârîn, Ummarâr, Hadenduva belirgin bir şekilde kuvvetlendiler. 1517'de Osmanlılar bölgeye hâkim oldular.

XVIII. yüzyılda Ummarâr batıya, Hadenduva ise Kaş'a doğru yayıldı. Kızıldeniz kıyısındaki Sevâkin (Suakin) bölgenin belli başlı limanı oldu ve Bece arazisini geçen çeşitli yollarla Sudan Nili'ne bağlandı. XIX. yüzyılda hâkimiyet Hadârib kabilesine geçti. Bu arada Bece kabilelerini bir araya getirmek için yapı-

lan gayretler de sonuç vermedi, ancak 1840'ta Keselâ'da (Kassala) bir idarî merkez kuruldu. Kaş ve Baraka deltalarında pamuk ziraatını geliştirme teşebbüslerine girişildi. Ancak bu huzur ve refah dönemi Mehdîlik hareketiyle sekteye uğratıldı.

1881'de Muhammed Ahmed el-Mehdî'nin Sudan'da başlattığı Mehdîlik hareketi bazı Bece kabileleri, özellikle Hadenduva tarafından desteklendi. Bunun yanında Bişârîn ve Ummarâr İngiliz-Mısır kuvvetleriyle ittifak yaptı. Mehdî'nin kumandanlarından Beceli Osman b. Ebû Bekir Dikne 1883'te Sevâkin-Berber yolunu kesti ve Sevâkin'i tehdit etti. 1885'te İngiliz-Mısır kuvvetlerine karşı önemli başarılar kazandı. Ancak 1891'de aynı kuvvetler Osman Dikne'nin Tukar'daki karargâhını zaptedip bu harekete ağır bir darbe indirdiler.

Beceliler'in ülkesi 1899-1956 yılları arasında önemli gelişmelere sahne oldu. Kabile teşkilâtının yeniden kurulması, güvenliğin sağlanması, okul ve hastahanelerin açılması, dış dünya ile münasebetlerin artması, Sudan Limanı'nın yapılması, sahil ve Keselâ'yı Nil vadisine bağlayan demiryolunun işletmeye açılması gibi önemli işler bu dönemde gerçekleşti. Bu gelişmelere paralel olarak Beceliler'in eski hayat tarzları da yavaş yavaş değişti. Büyük çoğunlukla yerleşik hayata geçmeleri Beceliler'i Sudan'ın siyasî hayatında daha nüfuzlu bir hale getirdi. 1965'te Sudan parlamentosunda on üyelik kazandıkları seçimlerden sonra bağımsızlık gayesiyle harekete geçtiler.

Bugün Sudan'ın doğusunda ve Eritre yöresinde yaşayan Beceliler'in sayısı tahminen 1.5 milyon civarında olup Sudan nüfusunun % 6'sını teşkil etmektedirler.

BİBLİYOGRAFYA :

Ya'kübî, *Târîh*, I, 192-194; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), IX, 203-206; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Abdülhamîd), II, 18-23; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VII, 77-79, 264; İbn Haldûn, *el-İber*, III, 277; Makrîzî, *el-Hita*, I, 194-197; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, I, 274-275, 318; V, 49-50; Mekki Şübeke, *es-Südân 'âbre'l-kurân*, Kahire 1964, s. 20-22; Edward Ullendorff, *The Ethiopians*, Oxford 1973, s. 32-38, 56-57; P. M. Holt - M. W. Daly, *A History of the Sudan*, London 1988, s. 7-8, 16-17, 93, 105; "Beja", *The Illustrated Encyclopedia of Mankind*, London 1978, II, 203-205; Frederick C. Gamst, "Beja", *Muslim Peoples*, I, 130-137; *The Cambridge Encyclopedia of Africa* (nşr. Roland Oliver), New York 1984, s. 75, 79; K. Völlers, "Ababde", *IA*, I, 2-3; C. H. Becker, "Bece", a.e., II, 431-432; R. Hartmann, "Bişârîn", a.e., II, 651; S. Hillelson, "Abâbda", *EI²* (İng.), I, 1-2; P. M. Holt, "Bedja", a.e., I, 1157-1158; a.mlf., "Bişârîn", a.e., I, 1239-1240.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

BECELÎ, Ali b. Hüseyin

(علي بن حسين البجلي)

Ali b. el-Hüseyin b. Versand el-Becelî

III. (IX.) yüzyılda

Fas Berberleri arasında

Beceliyye diye bilinen Şii fırkanın kurucusu.

Şii kaynaklarında adından ve eserlerinden söz edilmeyen Becelî'nin, Arap coğrafyacılarının verdikleri bilgilerden Mağrib'de bir Şii fırkanın kurucusu olduğu anlaşılmaktadır. İbn Versand diye de anılan Becelî'nin doğum ve ölüm tarihleri bilinmemekle birlikte onun Şii fıkıh rivayetlerini ihtiva eden kitaplarından Kâdî Nu'mân'ın *Kitâbü'l-İzâh* adlı eserine alıntılar yapmasına bakılırsa eserlerini III. (IX.) yüzyıl ortalarında yazdığı söylenebilir. Becelî nisbesi o devirde Küfeli Şii râviler arasında yaygın olup Arap kabilelerinden Becile veya Benî Süleym'den Becile'ye nisbeti ifade etmekte, Versand ismi ise Berberî menşeli olarak görülmektedir.

Kastilya'nın Nefta beldesinde yaşayan ve faaliyetlerini burada sürdüren Becelî'nin doktrini ilk defa büyük bir ihtimalle oğlu Hasan b. Ali tarafından 280'den (893) önce Der'a'da, daha sonra muhtemelen torunu olan Muhammed b. Hasan vasıtasıyla da Sûs'ta yayılmıştır. İbn Havkal kendi zamanında es-Sûsü'l-Aksâ halkının Mâlikîliler'le Becelîler'den oluştuğunu, her iki grup arasında mücadele ve kavgaların eksik olmadığını, bu iki mezhep mensuplarının şehrin büyük camiiinde sıra ile ezan okuyup sıra ile namaz kıldıklarını kaydettikten sonra Becelîler'in Mûsâ el-Kâzım'ı imam ve mehdî olarak kabul ettiklerini ve Ali b. Hüseyin b. Versand'a mensup olduklarını belirtmektedir. Bu arada bazı rivayetler bu fırkanın imâmeti sadece Hz. Hasan nesline tahsis ettiğini ifade ederken mensuplarının Beceliyye diye anılmasının da İbn Versand'dan sonraki devreye ait olduğunu belirtir.

Becelî muhtemelen III. (IX.) yüzyılın ikinci yarısında ölmüştür.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Havkal, *Şâretü'l-arz*, I, 91-92; Bekrî, *el-Mesâlik*, s. 161; *el-Hulelü's-sündüsiyye*, I, 415; Wilferd Madelung, "The Sources of Ismaili Law", *JNES*, XXV (1976), s. 39; a.mlf., "Some Notes on None Ismaili Shiism in the Maghrib", *St.I*, XLIV (1977), s. 87-89; a.mlf., "İbn Warsand", *EI² Suppl.* (İng.), s. 402.

MUSTAFA ÖZ

BECELÎ, Hasan b. Ali

(حسن بن علي البجلي)

Hasan b. Ali b. Hüseyin el-Becelî

Fas Berberleri arasında

Beceliyye diye anılan Şii fırkanın kurucularından.

Hayatı hakkında kesin bilgi yoktur. Bununla beraber Arap coğrafyacılarından Bekrî, İsmâilî dâisi Ebû Abdullah eş-Şii'nin Kuzey Afrika'ya gittiği 280 (893) yılından önce bu bölgede Beceliyye fırkasının mevcut olduğunu belirtmektedir. Büyük bir ihtimalle Becelî'nin oğlu olan Muhammed b. Hasan'ın 294 yılında öldüğü dikkate alınırca Hasan b. Ali'nin III. yüzyılın ortalarında hayatta olduğu tahmin edilebilir. Neftali ve nisbesine göre Becile veya Süleym kabilesinin Becile kolundan (bazılarına göre Nahlî veya Nihlî, bk. *A'yânü's-Şi'a*, V, 216) ve Ali b. Hüseyin el-Becelî'nin oğlu olduğu sanılan Becelî görüşlerini Benû Lemâs kabilesi arasında yaydı.

Beceliyye'yi Râfîzîlik ve İbâhîlik'le itham eden Bekrî'ye göre bu fırka mensupları hilâfetin Hasan b. Ali evlâdına ait bir hak olduğunu ve Hüseyin nesline intikal etmeyeceğini kabul eder; ashaba dil uzatır, faizciliği normal bir alışveriş muamelesi telakkî eder. Yine ona göre Beceliyye ezana, "Eşhedü enne Muhammeden hayrül-beşer, hayye alâ hayrül-amel, âlü Muhammed hayrül-beriyeye" ibarelerini ilâve etmiştir. İbn Hazm da hemen hemen aynı görüşlere katılarak Becelî'nin Nefta'dan Sûs'a geldiğini, yöre halkını ve emîr Ahmed b. İdris'i doğru yoldan saptırdığını, müslümanların namazına benzemeyen bir şekilde namaz kılmayı telkin ettiğini ve bu bölgede küfrünü yaydığını ifade eder. İbn Havkal Beceliyye fırkasının Mûsâ el-Kâzım'ı imam tanıdığını ve imâmeti yalnız ona ait bir hak olarak kabul ettiğini belirtir. Fırkanın ashaba dil uzatması konusuna temas eden Ebû'l-Arab ise Nefta ve Kayrevan'da kendi devrinin Beceliyye lideri olan Muhammed b. Hasan'dan ashap hakkında kötü bir söz duymadığını söyler (bk. *el-Hulelü's-sündüsiyye*, I, 415). Bu farklı rivayetlerin hepsi, Becelî'nin Kuzey Afrika'da İsmâilî olmayan ve fakat büyük bir ihtimalle imâmeti Hasan evlâdına tahsis eden Şii bir fırkanın liderlerinden olduğu doğrultusundadır. Beceliyye fırkası daha sonraları Murâbitlar Devleti'nin kurucusu Abdullah b. Yâsîn el-Cüzülî tarafından ortadan kaldırılmıştır.